

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2008-06-16

UDK 903.25(497.4Maribor)

IZGUBLJENI GROB

Boris KAVUR

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za dediščino Sredozemlja, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Oddelek za dediščino, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: boris.kavur@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Ob arheološkem pregledu območja trgovskega centra Leclerc v Mariboru je bila odkrita najdba bronastih narebrenih zapestnic, ki jih razlagamo kot del inventarja ženskega groba iz starejše železne dobe. Sledi obstoja gomile niso bile vidne, zato domnevamo, da je bila uničena zaradi intenzivnega oranja. Grobovi s številnimi zapestnicami so bili odkriti v bližnjih gomilah na Lepi ravni in Razvanju ter na gomilnih grobiščih v Kleinkleinu na avstrijskem Štajerskem in na Bregu/Frögu na avstrijskem Koroškem. Gre za bogatejše ženske grobove, ki z ohranjenimi deli noše in pridatki pričajo o družbenem statusu pokojnic.

Ključne besede: arheologija, starejša železna doba, ženski pokopi, obročast nakit

LA TOMBA SMARRITA

SINTESI

Durante le ricerche archeologiche della zona del centro commerciale Leclerc a Maribor sono stati rinvenuti dei ritrovamenti di armille a dorso costolato in bronzo, che possono essere classificati come parte del corredo della tomba di una donna risalente alla Prima età del Ferro. Le tracce dell'esistenza del tumulo non sono visibili, quindi si suppone che i resti siano stati distrutti dall'intensa aratura. Molte tombe contenenti numerose armille di bronzo sono state scoperte nelle vicinanze dei tumuli a Lepa ravna e Razvanje, come anche i tumuli a Kleinklein e a Breg/Frög in Austria. Si tratta di tombe di donne abbienti che testimoniano lo status delle defunte grazie alle parti conservate dei costumi tradizionali.

Parole chiave: archeologia, Prima età del Ferro, tombe femminili, armille di bronzo

Ko se je pred že poldrugim desetletjem, sledeč mednarodnim načinom delovanja, slovenska arheološka stroka organizirala ter vključila v projekt izgradnje avtocestnega omrežja, se ni zavedala, kako se bo povečala količina odkritih arheoloških najdišč, kako radikalno se bo spremenilo naše poznavanje poselitve prostora v preteklosti ter koliko več podatkov o življenju v preteklosti bodo prinesle raziskave. Več kot stoletje intenzivnih arheoloških raziskav je oblikovalo koncentrirano poznavanje o tistih točkah v prostoru, ki so zaradi dolgotrajnega delovanja človeških skupnosti v preteklosti spremenile svojo naravno obliko – arheologija je bila usmerjena predvsem na najdišča, vidna tudi s prostim očesom. V pokrajini so bila nema priča ponavljajočih se kulturnih procesov ter nespreminjanja rabe prostora. Otipljivi viri za poznavanje sprememb izrabe pokrajine v preteklosti pa so bili omejeni predvsem na naključne najdbe, ki pa z redko prepoznavnim kontekstom niso omogočale kulturnozgodovinske rekonstrukcije družbenih in naravnih procesov, ki so vodili do oblikovanja arheoloških zapisov. Intenzivne raziskave velikih površin so spremenile podobo arheologije – predvsem pa se je odprla možnost za prenos težišča raziskav s samih predmetov na prostor ter predmete v prostoru, za prenos pozornosti iz opisovanja najdb k pisanju zgodovine prostora.

Eno izmed področij, kjer se je količina podatkov o razprostranjenosti arheološkega zapisa iz različnih obdobij občutno povečala, je ravnica ob vznožju skrajnih vzhodnih obronkov Pohorja. Na zahodu omejena s pohorskimi pobočji, na severu s tokom reke Drave ter med obema ležečim Mariborom se odpira proti vzhodu v Dravsko polje. Gre za prostor, kjer so se urbani centri, širitev vaških jeder ter industrijskih in trgovskih con kot tudi izgradnja novih krakov cestnega omrežja v zadnjih dveh desetletjih globoko zajedli v nekdanj obsežne ravninske poljedelske površine. Zaradi naravnih danosti, tradicije poti med starimi središči ter skrbi za ohranitev poljedelskih površin je večina posegov bila omejena na nekaj kilometrov širok pas, ki se dotika pohorskega vznožja. Na tem območju so bile raziskane obsežne površine, katerih rezultati so spremenili naše poznavanje preteklih vzorcev poselitve prostora.

Inštitut za dediščino Sredozemlja Univerze na Primorskem je med 23. in 26. aprilom 2007 izvedel arheološki sondažni pregled zemljišča bodočega trgovskega centra E. Leclerc na južnem obrobju Maribora. Na okoli 60.000 kvadratnih metrih raziskanega prostora so bile poljedelske površine, deloma tudi gramoznice, ki so služile kot deponije za smeti. Strojno sondiranje v mreži je obsegalo 17,5 odstotka površine in na raziskanem območju skupne površine 10.373 kvadratnih metrov je bilo odkritih 15 struktur. Zgolj dve, prazgodovinski grob in rimskodobna jama, sta bili arheološko zanimivi. Druge obsegajo tri vkope brez najdb in jih ne moremo časovno urazvrstiti, osem bombnih lja-

kov iz obdobja konca druge svetovne vojne ter dve veliki deponiji smeti. Za preverbo morebitnih drugih struktur so bile okoli rimskega objekta SE 012, bombnega lijaka SE 013, prazgodovinskega groba SE 014 ter novodobne deponije smeti SE 022 izvedene razširitve arheološkega izkopa.

Na vzhodni strani južnega dela zemljišča je bila tik pod ornico in nad geološko osnovo odkrita skupina bronastih zapestnic – SE 014, med katerimi je bilo tudi nekaj drobcev kosti in oglja. Grobna jama ni bila vidna in prav tako ni bilo sledi morebitnega vkopa obodnega jarka gomile ali grobne parcele. Po pregledu v bližini izkopane zemlje, kar seveda vključuje tudi ornico s širšega območja, je bilo odkritih 7 odlomkov keramike ter 3 odlomki železa. Nekaj odlomkov keramike lahko zagotovo uvrstimo v prazgodovino, ne moremo pa določiti njihovega izvora – pri čemer je najverjetneje, da izvirajo iz ornice iz bližnje okolice.

Va podlagi v ognju poškodovanih značilnih narebrenih zapestnic domnevamo, da gre verjetno za del inventarja ženskega groba iz starejše železne dobe. V domnevnem grobu SE 014 je bilo 16 odlomkov, ki jih lahko rekonstruiramo kot ostanke najmanj 12 oziroma največ 15 bronastih narebrenih zapestnic (1–15) ter odlomki zapestnice ali ovratnice iz bronaste pločevine z zatičem (16).

1 Delno ohranjena bronasta narebrena zapestnica. Kanalčki med rebri so na notranji strani sklenjeni, globoki in ostro vrezani. Rebra so pravokotne oblike. Dimenzije: debelina 0,7 cm, širina 6,6 cm in dolžina 6,9 cm. Premer odprtine je 5,5 krat 5,2 cm.

2 Odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri so na notranji strani sklenjeni, globoki in ostro vrezani. Rebra so pravokotne oblike. Dimenzije: debelina 0,7 cm in dolžina 7,1 cm.

3 Bronasta narebrena zapestnica. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so plitki in ostro vrezani. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,7 cm, širina 6,4 cm in dolžina 7,2 cm. Premer odprtine je 5,8 krat 5 cm.

4 Delno ohranjena, deformirana bronasta narebrena zapestnica. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni. Kanalčki so plitki in ostro vrezani. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,7 cm, širina 6,7 cm in dolžina 6,8 cm.

5 Bronasta narebrena zapestnica. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so plitki in ostro vrezani. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm, širina 6,2 cm in dolžina 6,8 cm. Premer odprtine je 5,8 krat 5,2 cm.

6 Delno ohranjena bronasta narebrena zapestnica. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so plitki in ostro vrezani. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm, širina 7,6 cm in dolžina 7,9 cm. Premer odprtine je 5,7 krat 5,2 cm.

7 Manjši odlomek deformirane bronaste narebrenne

zapestnice. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni. Kanalčki in rebra so popolnoma deformirani – staljeni. Odlomek je močno prežgan. Dimenzije: debelina 0,7 cm in dolžina 2,8 cm.

8 Manjši odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so globoki in ostro vrezani. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 4,2 cm.

9 Odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so globoki in ostro vrezani. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 6,2 cm.

10 Večji odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri potekajo okoli zapestnice – so plitki, na notranji strani pa so še plitkejši. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 6,1 cm.

11 Odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri potekajo okoli zapestnice – so plitki, na notranji strani pa so še plitkejši. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 5,8 cm.

12 Odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri potekajo okoli zapestnice – so plitki, na notranji strani pa so še plitkejši. Rebra so rahlo zaobljena. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 5,8 cm.

13 Delno ohranjena deformirana bronasta narebrena zapestnica. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni. Na zapestnici se zamenjujejo debelejša rahlo zaobljena rebra z globokimi kanalčki (3 rebra) in narezani deli. Prečni vrezi (1 x 7 in 11 x 5) tvorijo zgolj plitke kanalčke, preko njih pa potekajo še 4 poševni vrezi. Dimenzije: debelina 0,5 cm, širina 6,5 cm in dolžina 6,6 cm.

14 Odlomek bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni. Na zapestnici se zamenjujejo debelejša rahlo zaobljena rebra z globokimi kanalčki (3 rebra) in narezani deli. Prečni vrezi (1 x 7, 2 x 5 in 3 x 6) tvorijo zgolj plitke kanalčke, preko njih pa potekajo še 4 poševni vrezi. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 6,7 cm.

15 Manjši odlomek deformirane bronaste narebrenne zapestnice. Kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni. Na zapestnici se zamenjujejo debelejša rahlo zaobljena rebra z globokimi kanalčki (3 rebra) in narezani deli. Prečni vrezi (1 x 7, 1 x 5 in 2 x 4) tvorijo zgolj plitke kanalčke, preko njih pa potekajo še 4 poševni vrezi. Dimenzije: debelina 0,5 cm in dolžina 5,5 cm.

16 Odlomek pločevinaste zapestnice z vdetim koncem (?). Na notranji strani odprta zapestnica je na zunanji strani okrašena s snopi linij, med katerimi se v poljih nahajajo cik-cak ornamenta, izvedeni z dvema vrezoma. Dimenzije: debelina 0,6 cm, širina 0,9 cm in dolžina 0,6 cm.

Pri narebrenih zapestnicah je očitno, da gre v nekaterih primerih za tip z rahlo presegajočima koncema (1,

3). Kljub podobnosti jih lahko razlikujemo na podlagi dolžine kanalčkov na notranji strani (razmaka ali stika oziroma nadaljevanja kanalčka okoli zapestnice), globine kanalčkov med rebri, zaobljenosti reber ter razčlenjenosti narebrenih in narezanih delov. Tako prvi par tvorita zapestnici, kjer so kanalčki med rebri na notranji strani sklenjeni, globoki in ostro vrezani, rebra pa so pravokotne oblike (1, 2). Drugi par, ali pa morda celo tri zapestnice, tvorita zapestnici in odlomek, kjer kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so plitki in ostro vrezani, rebra pa so rahlo zaobljena (3, 4, 7). Tretjo skupino, tri zapestnice ali celo dva para, tvorijo zapestnice in odlomki, kjer kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni, so plitki in ostro vrezani, rebra pa so rahlo zaobljena (5, 6, 8, 9). Četrto skupino, par ali celo tri zapestnice, tvorijo odlomki, kjer kanalčki med rebri potekajo okoli zapestnice, so plitki, na notranji strani pa so še plitkejši, rebra pa so rahlo zaobljena (10–12). Peto skupino treh zapestnic tvorijo odlomki, kjer kanalčki med rebri na notranji strani niso sklenjeni. Na zapestnici se zamenjujejo debelejša rahlo zaobljena rebra z globokimi kanalčki (3 rebra) in deli z vrezi. Prečni vrezi tvorijo zgolj plitke kanalčke, preko njih pa potekajo še 4 poševni vrezi (13–15). Posebnost pa predstavlja močno razlomljen odlomek pločevinaste zapestnice z vdetim koncem in zatičem (16). Na notranji strani odprta zapestnica je na zunanji strani okrašena s snopi linij, med katerimi se v poljih nahajajo cik-cak okraši, izvedeni z dvema vrezoma. Slaba ohranjenost ne omogoča njene rekonstrukcije.

Kronološko lahko narebrenne zapestnice iz domnevnega groba z Leclerca – na podlagi primerjav z najdbami iz bližnje gomile 38 na Lepi ravni s pridatki narebrenih zapestnic, bronastega pasu z verižico ter zapestnice z zankami – uvrstimo v čas med poznim Ha C ter starejšim Ha D (Teržan, 1990, 68–70).

RAZPRAVA

V neposredni bližini raziskav za izgradnjo trgovskega centra Leclerc je bilo raziskanih več arheoloških najdišč, pri čemer sta najbližja rimska vila v Bohovi, ki se v jugovzhodnem vogalu tako rekoč dotika zemljišča Leclerc, ter nekaj sto metrov jugovzhodno oddaljena prazgodovinska naselbina v Rogozi. V bližnji Bohovi je bila odkrita rimska vila iz predmarkomanskega obdobja, za katero domnevamo, da se je nahajala v bližini rimske ceste pod Pohorjem, ki je znotraj upravnih meja province Norik povezovala Flavio Solvo in Celeio. Vila je bila postavljena na višji dravski terasi, na kateri se nahaja tudi južni del pregledanega zemljišča Leclerca (Strmčnik Gulič, 1990, 135–138). V bližnji Rogozi pa so bili odkriti poselitveni ostanki iz mlajše bronaste in starejše železne dobe (Strmčnik Gulič, 2001, 122–125). Obe najdišči nakazujeta pomen ravnice ob vznožju Pohorja v preteklosti. Domnevamo lahko, da je bil prostor

uporabljan na podoben način kot danes – za poljedelstvo, ki ga je omogočala dokaj visoka konstantna vlaga tega območja. Pokrajino so razčlenjevali številni manjši potoki s pohorskega vznožja, katerih potek se je spreminjal skozi čas.

V svoji razpravi o zgodovini okolice Razvanja je Stanko Pahič omenil možnost, da morda smemo na širšem območju od Razvanja do Pivole pričakovati tudi ostanke železnodobne naselbine v ravnici. V prid temu govore skupine gomil oddaljene od naselbine na Pošteli, opozoril pa je tudi, da so bile številne gomile zagotovo uničene (Pahič, 1986, 20–21). Intenzivne raziskave v prostoru so kmalu prinesle potrditev izrečene domneve; pri izkopavanjih v Rogozi so bile v ravninskem predelu odkrite tudi štiri gomile iz starejše železne dobe. Zaradi intenzivne poljedelske izrabe zemljišča so bili ohranjeni zgolj še spodnji, komaj razpoznavni ostanke gomil (Strmčnik-Gulič, 1999, 172; 2001, 125). Prav na podlagi sistematično pregledanega zemljišča Leclerc si lahko ustvarimo vtis o dejavnih, ki so vsaj v zadnjih šestdesetih letih oblikovali videz tega dela pokrajine med Mariborom in Hočami. Očitna intenzivna poljedelska izraba zemljišča z globokim oranjem, večja in manjša deponija smeti, ki sta bili najverjetneje nasuti v nekdanje gramoznice ter kasneje zasuti z navoženno in narinjeno zemljo, intenzivno bombardiranje ob koncu druge svetovne vojne ter kasnejše zasipavanje bombnih lijakov so zagotovo občutno spremenili podobo območja. Skoraj so uničili ostanke ter zabrisali sledi starejših dejavnosti in morebitnih izstopajočih arheoloških struktur.

Obsežna železnodobna gomilna grobišča se nahajajo ob vznožjih ter na prvih obronkih Pohorja tik pod Poštelsko naselbino na Lepi ravni ter na prostoru med Razvanjem in Spodnjimi Hočami. V osrednjem delu enega od teh, grobišča na Lepi ravni tik pod Poštelo, so bile v gomili odkrite najdbe, ki so še najbolj podobne predstavljenemu odkritju. V pregledu arheoloških raziskav na območju Maribora je Pahič opozoril na dejstvo, da o izkopavanjih na gomilnih grobiščih pod Poštelo na Lepi ravni, ki jih je leta 1934 izvajal tedanji dijak Vlado Lorber, ni bilo ničesar objavljenega (Pahič, 1966, 17). Od odkritih predmetov se v Pokrajinskem muzeju Maribor nahajajo zgolj odlomki narebrenih bronastih zapestnic ter členki bronastega pasu (Pahič, 1966, 38). Pri čemer je od kovinskih najdb lahko določil v muzeju le še *"v ognju prežgane in delno spoprijete ostanke narebrenih zapestnic ter členke bronastega pasu"*, v opombi pa je zapisal, da vse ohranjene kovinske najdbe izvirajo iz gomile 38 (Pahič, 1968, 32, 53, T. 4, 26, 27). Tako so danes zraven osmih narebrenih zapestnic ohranjeni tudi ostanke pasne garniture iz pločevinaste sponse ter obeskov, keramične posode iz groba pa so bile izgubljene (Teržan, 1990, 68–70, 324, T. 61).

Prve podobne najdbe, odkrite pri sistematičnih raziskavah, pa so prišle na dan leta 1991, ko je ekipa ZVKDS pod vodstvom Mire Strmčnik-Gulič raziskala

poškodovano gomilo v Razvanju. Kljub oplenjenju v preteklosti so bile v grobnici odkriti deli inventarja: odlomki keramičnih posod, železni odlomki in železna sulična ost, vijčki, dve stekleni in ena jantarna jagoda, železni odlomki, okrašeni delci kosti, odlomek zlata in številni v ognju poškodovan bronast nakit, med njim tudi narebrenne zapestnice. Najdbe so bile odkrite v dveh koncentracijah, kar je skupaj z dejstvom, da so bili odkriti tako pridatki, značilni za moške, kot tudi tisti, značilni za ženske, vodilo izkopavateljico k domnevi, da gre v primeru raziskane gomile za bogat, v preteklosti oplenjen, dvojen grob (Strmčnik-Gulič, 1992, 290). Natančnejša predstavitev in analiza pridatkov še ni bila objavljena, zapestnice iz gomile 38 z Lepe ravne pa so preveč deformirane in razlomljene, da bi omogočale natančnejšo prepoznavo zapestnic s sklenjenimi ali presegajočimi konci.

Obročast nakit je dobro zastopan tudi med ženskimi grobnimi pridatki ter naselbinskim gradivom v dveh središčih starejše železne dobe na območju avstrijske Štajerske in Koroške. Oddaljena, a kljub temu zanimiva je najdba obročastega nakita na grobišču v Bregu/Frögu na Koroškem. Kot navaja Gerhard Tomedi, je bilo večje število odlomkov zapestnic D-preseka, močno poškodovanih v ognju, odkritih v centralnem pokopu, bojevniki grob 1, v gomili 70 (K. B. Teržan (1990, 196) sicer predvideva, da gre za eno zapestnico, avtor pa meni, da gre za odlomke večih zapestnic (Tomedi, 2002, 195). V primeru narebrenne zapestnice, ki je prišla v muzej kot naključna najdba, meni, da izvira iz naknadnih pokopov iz obrobja gomile in da je mlajša na podlagi analogij s podobnimi iz Novega mesta (Tomedi, 2002, 196, T. 102: 27).

Za našo razpravo sta pomembnejša naselbina in grobišče v Kleinkleinu. Odlomka narebrenega obročastega nakita poznamo iz naselbinske sonde Ia, in sicer naplavinске plasti (Dobiat, 1990, 68, T 5: 1, 2). Odlomka zapestnic sta bila odkrita v pripadajoči gomili Tschoneggerfranzl 2. Odlomka, očitno deformiranih narebrenih bronastih zapestnic, ene okrašene domnevno z vrezji ter druge ostro narezane, sta danes izgubljena ter Claus Dobiat zgolj prerisal po objavah (Dobiat, 1980, 230, T. 58: 24). V gomili se je nahajalo več koncentracij žganine na različnih nivojih, kar je Clausa Dobiata navajalo k hipotezi o večkratnih pokopih (Dobiat, 1980, 230).

Več obročastega nakita je bilo v uničeni gomili 3: nekaj od ognja močno deformiranih bronastih zapestnic, pri čemer je avtor predstavil le 4, ki so bile v celoti oziroma nekoliko bolje ohranjene. Med njimi sta manjša (premera 4,5 do 5 cm) in večja sklenjena zapestnica, premera 7,5 cm (Dobiat, 1980, 230, T. 60, 1). Kasneje je B. Teržan iz iste gomile objavila 6 narebrenih zapestnic polkrožnega preseka (Teržan, 1990, 67, Sl. 15, 3–8). Prav tako je med najdbami, ki jih Dobiat ni objavil in bi lahko pojasnile kronološko starost groba, opozorila na

odlomek dolgonožne nizke bronaste fibule z narebrenim lokom ter odlomek nogice fibule, okrašene z vrezi (Teržan, 1987, 416, Sl. 1: 6, 7; Teržan, 1990, 67, Sl. 15: 1, 2).

S širšega območja grobišča v Kleinkleinu izvirajo še podobne najdbe. V opombi številka 545 Dobiat navaja, da se v Deželnem muzeju Joanneum v Gradcu nahaja večje število odlomkov gladkih in narebrenih zapestnic, ki morda izvirajo iz gomile Tschoneggerfranzl 2, čeprav dopušča možnost, da so iz drugih gomil kot so na primer: Weisenkaiser, Forstwald 59, Kürbischansl ter Kürbischbauer (Dobiat 1980, 190). V zvezi s slednjimi je menil, da v tretji, najmlajši fazi grobišča prevladuje polaganje žganine kar na nekdanja tla, preko katere je potem nasuta gomila, oziroma, da naj bi bili pokojniki pogosto sežgani kar na mestu kasnejšega pokopa. Gre za obdobje, ko so nastajale večje gomile s kamnitimi grobnimi komorami za "knežje" pokope (Dobiat, 1980, 170).

Način pokopa iz Kleinkleina je zanimiv zaradi primerjave z najdbo iz Leclerca, kjer so bile zapestnice z redkimi drobci oglja in ožganih kosti prav tako položene na tedanjo hodno površino, morebitna gomila pa je bila kasneje uničena. Podoben način pokopa kaže tudi skica gomile 38 na Lepi ravni, kjer je na risbi inventar groba zložen na nekdanja tla. V besedilu B. Teržan sicer navaja velikost grobne jame, katere dno je bilo prekrito z ostanki hrastovih desk. Kaže, da stene grobne komore niso bile zidane iz kamnja, ampak so bili posamezni kamni zgolj v vogalih, stene pa so bile očitno zgrajene iz desk ter premazane z glinenim ometom (Teržan, 1990, 324).

Vendar pa morda lahko opazujemo nekatere podobnosti; tako domnevni grob s parcele današnjega Leclerca kot tudi gomila Tschoneggerfranzl 2 ter drugi grobovi iz najmlajše faze grobišča v Kleinkleinu po C. Dobiatu vsebujejo prdatke, položene na tla ter preko njih nasuto gomilo. Gomila 38 z Lepe ravne kot tudi domnevni pokop iz Leclerca ne vsebujeta zidane konstrukcije grobne komore. Seveda če domnevamo, da pri slednjem ta ni bila uničena, kar je manj verjetno, ker bi potem verjetno bile tudi najdbe razvlečene in poškodovane. Vsem trem pokopom pa je skupno, da vsebujejo večjo količino v ognju deformiranega narebrenega obročastega nakita. Drugačna pa je situacija pri gomili v Razvanju, kjer sta bila domnevno pokopana dva pokojnika v monumentalni grobnici, zgrajeni iz kamnja. V opombah k besedilu o grobišču v Kleinkleinu je Teržanova omenila možnost, da so na grobiščih tipi pokopa odvisni tudi od drugih in le kronoloških dejavnikov. Omenila je možnost spola, starosti ter stanu pokopanega (Teržan, 1987, 416).

Za prikaz fenomena je potrebno ponovno izpostaviti kulturno specifično štajerskega prostora v starejši železni dobi. Pri analizi pokopa iz Pivole sta M. Strmčnik Gulič in B. Teržan opozorili, da prdatki nakazujejo pokoj-

nikovo vključenost v modne standarde srednjeevropske bojevnike elite, način pokopa s fragmentacijo in sežiganjem najdb pa je globoko zasidran v lokalne tradicije (Strmčnik-Gulič, Teržan, 2004, 236). Podobno sta v svoji študiji zlatega nakita iz ženskih grobov dolenjske skupine Mitja Guštin in Andrej Preložnik na podlagi priloženega namerno uničenega nakita omenjala obredno uničenje pri pokopu, ki ga poznamo kot redki običaj, večinoma povezan z orožjem (Guštin, Preložnik, 2005, 148). Na podlagi primerjave nekaterih ženskih grobov s številčnejšimi najdbami narebrenega obročastega nakita s področja skupine Glen-Klein-Martijanec ter bližnjega Brega, kjer so bile zapestnice sistematično uničene v ognju, lahko domnevamo, da je običaj obrednega uničevanja vseboval uničenje tako moških (orožje) kot tudi ženskih (nakit) grobnih prdatkov. Velika kepa deformiranih ter ponekod celo zlepljenih zapestnic, kot jih poznamo z Lepe Ravne, Kleinkleina in z Leclerca ter tudi Brega, dopušča dve razlagi. Pri tem se zdi možnost, da je ob sežigu pokojnica nosila na eni roki večje število zapestnic celo različnih tipov, manj verjetna, ampak so bile zapestnice verjetno v vrečki ali šatulji kot prdatek položene na grmado. Pogosta zlepljenost številnih kosov kaže, da so bile sežgane skupaj, kasneje pa zopet posebej zbrane ter ponovno skupaj priložene v grob. Morda celo redki drobci oglja ter drobci sežganih kosti, ki so bili odkriti med prepletom zapestnic iz Leclerca, nakazujejo na možnost, da so v bili skupaj položeni v grob tudi preostali ostanki pokojnice. Za razliko od obravnavanega območja pa so morebiti v vrečkah na Dolenjskem v grobove prilagali dodatno opremo pokojnic. Razporeditev najdb v grobu ter ostanki tkanine iz groba 4 iz gomile 30 iz Ivanca pri Družinski vasi kažejo, da je bila pokojnica pokopana s svojo nošo, v grob pa ji je bila priložena vrečka z nekaterimi dodatnimi predmeti, med katerimi sta za nas pomembni dve narebreni nanožnici. Mitja Guštin in Borut Križ opozarjata, da gre za prdatek dodatne oprave pokojnice, nakita, ki je bil njen, vendar ga v trenutku pokopa ni nosila temveč je bil priložen za onostranstvo. Opozorila sta, da je zbiranje dodatnega nakita, ki so ga nato prilagali v grob, ritual, ki je bil prisoten na mnogih najdiščih na Dolenjskem (Guštin, Križ, 2007, 493–499). Če upoštevamo dejstvo, da tam prdatkov niso sežigali, ampak so jih zgolj, bi v primeru podobnega rituala na Štajerskem nakitni predmeti, sežgani skupaj s pokojnico, lahko predstavljali zgolj priloženo dodatno opravo. Žal nepopolna najdba z Leclerca na ta vprašanje ne more ponuditi jasnega odgovora.

Še vedno pa ostaja nekoliko odprta kronološka pozicija gobov z zapestnicami. B. Teržan je na podlagi širših primerjav tehnik okraševanja nakita opozorila, da je na Dolenjskem v obdobju Ha C prevladoval pri izdelavi in dekoraciji nakita "vozlasti" slog, v 6. stoletju pa je začel prevladovati "narebreni slog" (Teržan, 1974, 41). Prav tako C. Dobiat meni, da pokop z zapestnicami

pripada najmlajši fazi grobišča, ko naj bi v obredu pokopa bili vidni kulturni vplivi z dolenskega območja (Dobiat, 1980, 170). Med druge, nekoliko številnejše nadregionalne nakitne elemente, pri katerih lahko produkcijske centre prav tako iščemo na Dolenjskem, prav zagotovo sodijo tudi čolničaste fibule šmarješke variante, ki so bila odkrite tako na Pošteli, Brinjevi gori in na Ptujju ter v novejšem obdobju tudi v Rogozi in Novi tabli pri Murski Soboti (Strmčnik-Gulič, 2001, 124; Guštin, Tiefengraber, 2001, 112) ter sodijo med poslednje najdbe na teh najdiščih. Njihove datacije v čas poznega Ha C 2 in zgodnjega Ha D kažejo na stike prostora vzhodne Slovenije s produkcijskimi središči teh fibul na Dolenjskem (Teržan, 1989, 251; Grahek, 2004, 140–144), vendar so slednje na Dolenjskem doživele svoj razcvet šele nekoliko kasneje (Teržan, 1990, 68, 69, T. 61), kar je podobna situacija kot s pločevinastimi zapestnicami (Guštin, 1975, 476–478). Morda lahko nekaj opore za datacijo nudi tudi fragment zapestnice iz pločevine. Podobne pločevinaste zapestnice (oziroma ovratnice iz bron) se pojavljajo v najmlajših grobovih faze Ha C na Magdalenski gori oziroma identičen ornament, izveden s snopi paralelnih črt ter vmesnimi snopi cik-cak črt, je bil izdelan na ovratnici iz groba 25 iz gomile 2 v Prelogah na Magdalenski gori, kjer se je ovratnica nahajala skupaj z dvema certoškima fibulama (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan, 2004, 37–38, T. 30. B 1–3). Tako lahko razmišljanje o kronološki poziciji domnevnega groba z gradbene parcele trgovskega centra Leclerc sklenemo z ugotovitvijo, ki je bila formulirana za pokop dame iz gomile 38 na Lepi; na podlagi bronastega pasu z verižico ter zapestnice z zankami je bilo pri slednji ugotovljeno, da je narebrenne zapestnice na štajerskih najdiščih najustrezneje časovno uvrstiti v čas med poznim Ha C ter starejšim Ha D (Teržan, 1990, 68–70).

SKLEP

V svojem razmišljanju o simbolni vlogi prostora je B. Teržan samo dejanje izgradnje monumentalne naselbine na Pošteli, na dominantni poziciji na skrajnih vzhodnih pobočjih Pohorja, označila kot odraz socialnega, ekonomskega in političnega prestrukturiranja družbe ob začetku železne dobe. Še posebej pa je izpostavila okoliške gomilne grobove kot drugi vidik monumentalnih človeških posegov v prostor. V besedilu o grobišču v Kleinkleinu je omenila tudi možnost, da so na grobiščih vrste pokopa odvisne tudi od drugih in ne le samo kronoloških dejavnikov. Pokazala je na razlike, ki so odvisne od spola, starosti ter stanu pokopanega (Teržan, 1987, 416). Pokazala je, da so gomilna gro-

bišča kot tudi posamezne gomile odraz novih socialnih razredov. Opozorila je, da so lahko prostorska razmerja med posameznimi skupinami grobov ter predvsem izolirane gomile odraz kompleksnih socialnih razmerij znotraj same družbe (Teržan, 2001, 133).

Na podoben način lahko razmišljamo tudi o najdbah iz domnevnega groba z Leclerca. Pri tem se moramo ozreti tudi na simbolni pomen širšega prostora. Izven matičnega območja dolenske starejše železnodobne skupine so najdbe narebrennega obročastega nakita redke, zato še posebej izstopa nekaj grobov, ki vsebujejo številne odkrite zapestnice. Ker gre za redke predmete, izvirajoče iz oddaljenih produkcijskih centrov, lahko domnevamo, da so imele v železnodobni družbi visoko vrednost oziroma jih lahko razlagamo kot odraz visokega družbenega statusa njihovih nosilk. To domnevo potrjujejo bogati dvojni pokopi moškega in ženske iz gomile z grajeno komoro iz Pivole ter Kleinkleina ter tudi Brega, kjer so bile ženske pokopane ob oboroženih moških, ženska iz Pivole pa je očitno imela tudi zlat okras.

Drugačna je struktura pokopov z Lepe ravne ter Leclerca, kjer je bila verjetno pokojnica pokopana sama v grobu brez kamnite konstrukcije. Še bolj pa bode v oči pozicija domnevnega groba z Leclerca. Tako se na koncu skoraj ne moremo izogniti hipotez o visokem družbenem položaju nekaterih pokopanih žena, ki so jim v grob pridali za omenjene kraje nevsakdanjo količino bronastih narebrenih zapestnic. Bogate spremljevalke veljakov so bile pokopane v grobnicah z drugačno arhitekturo kot pokojnice, ki so bile pokopane same. Kljub dejstvu, da gre za posameznice, vključene v širše modne tokove, ter da o njihovem družbenem položaju sklepamo na podlagi bogatega nakita, jih v pogrebem obredu oziroma uničevanju in sežiganju nakita lahko prepoznavamo kot nosilke regionalne kulturne tradicije. Posebne ženske s posebnim mestom v družbi – mestom, ki se je tudi s smrtjo nahajalo ali tik ob nosilcih oblasti, ali sredi družbe, ali pa oddaljeno, pregnano daleč proč od drugih.

ZAHVALA

Terenske raziskave je financirala družba Rudnimo, d.o.o.; obdelava gradiva pa poteka v okviru projekta prof. ddr. Mitje Guština Prazgodovinski poselitveni vzorci v severovzhodni Sloveniji, ki ga financira ARRS (J6-0262-1510-08). Zapestnice je narisala Janja Tratnik Šumi, številne dobrodošle pripombe in predloge pa so prispevali mag. Martina Blečić Kavur, prof. ddr. Mitja Guštin in akad. prof. dr. Biba Teržan za kar se jim najlepše zahvaljujem.

T. I

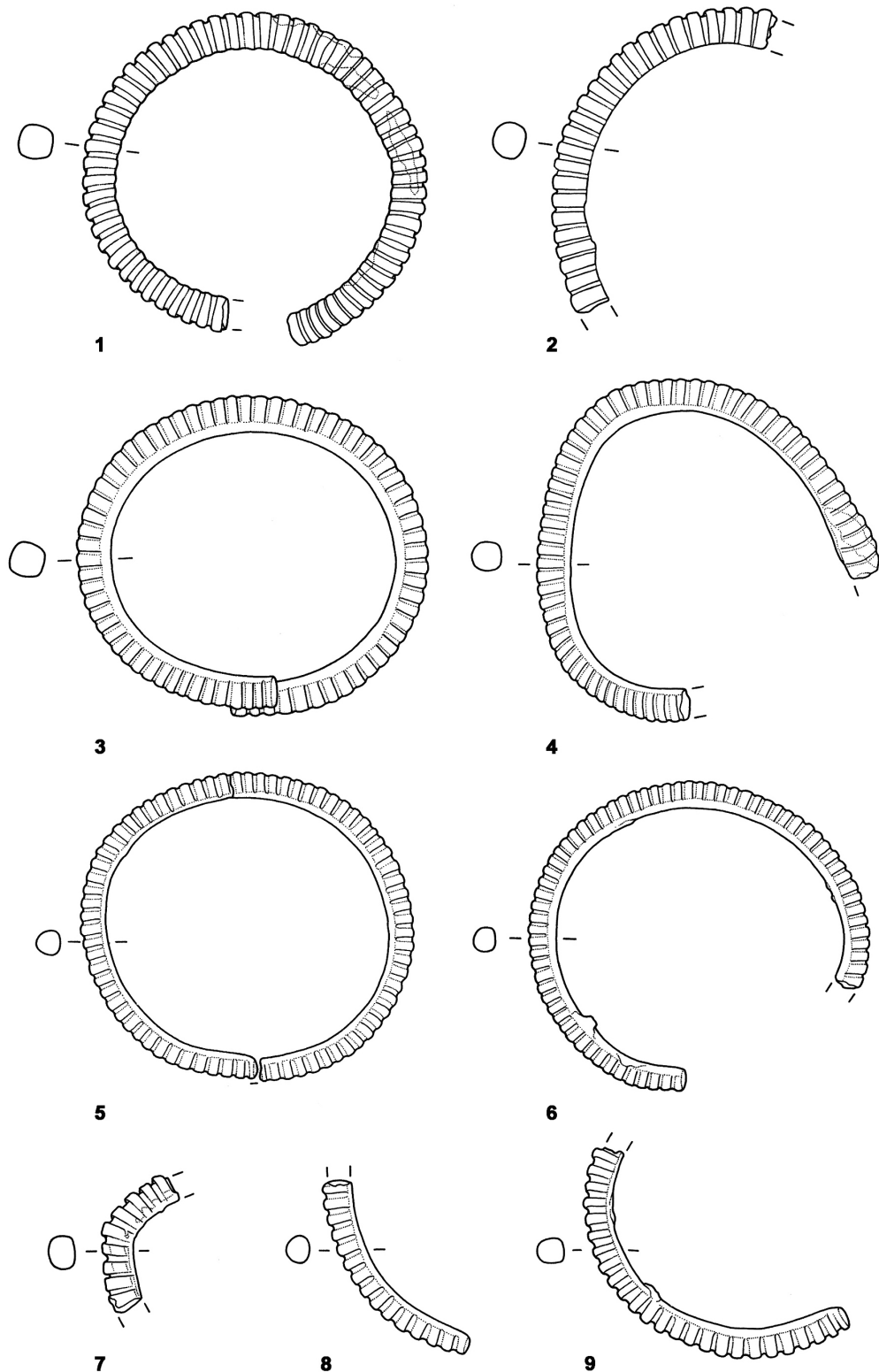

Tabla I: 1-9 bronaste zapestnice (risba: J. Tratnik Šumi).
 Table I: 1-9 bronze bracelets (drawing: J. Tratnik Šumi).

T. II

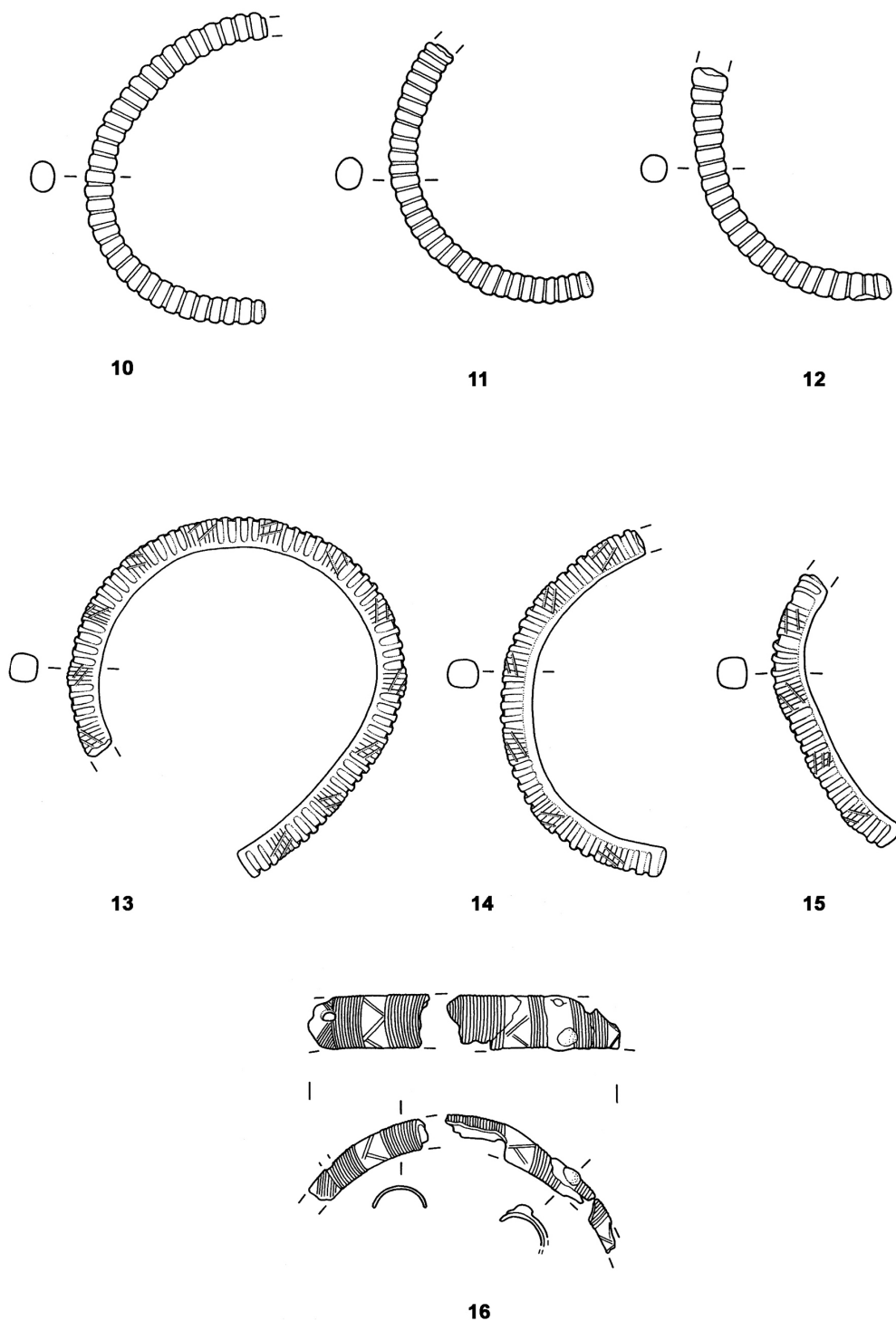

Tabla II: 10–16 bronaste zapestnice (risba: J. Tratnik Šumi).
 Table II: 10–16 bronze bracelets (drawing: J. Tratnik Šumi).

LOST GRAVE

Boris KAVUR

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, Institute for Mediterranean Heritage, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
 University of Primorska, Faculty of Humanities Koper, Department for Heritage Studies, SI-6000 Koper, Titov trg 5
 e-mail: boris.kavur@zrs.upr.si

SUMMARY

During an archaeological survey of the Leclerc shopping centre construction site in Maribor a collection of bronze ribbed bracelets was uncovered, which can be interpreted as an alleged older Iron Age female grave. Traces that would point to the existence of a burial mound were not discovered, therefore, we can assume that these were destroyed due to the intensive agricultural activity in the last period. Recently, completely destroyed burial mounds were also discovered elsewhere in the lowlands of the Pohorje foothills, which would suggest that the landscape was strongly changed with intensive agricultural use. Despite all, the location of the alleged burial is surprising, as it is far from any other burial mound cemeteries, as well as the central Iron Age settlement in Poštela.

Graves with similar grave goods were uncovered in burial mound 38 at Lepa ravna and Razvanje, as well as on the burial mound cemeteries in Kleinklein and at Breg. In all cases, these are wealthier female graves, bearing witness to the important social status of the deceased due to their position and grave inventories. The structures and techniques of building grave chambers in the examples mentioned were different, regarding whether the deceased was buried in together with a notable man or alone. A wider geographical and chronological comparison shows that the numerous ribbed bracelets in these graves represent supra-regional fashion elements in female burials of the late HaC and early HaD; the manner of burial, where the grave goods were incinerated together with the deceased and perhaps even destroyed prior to the cremation, points to an integration in a longevous local tradition.

Key words: Archaeology, Early Iron Age, female burials, ribbed jewelry

VIRI IN LITERATURA

Dobiat, C. (1980): Das Hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. Schild von Steier, Beiheft 1. Graz, Landesmuseum Joanneum.

Dobiat, C. (1990): Der Burgstallkogel del Kleinklein I. Die Ausgrabungen der Jahre 1982 und 1984. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 13. Marburg an der Lahn, Hitzeroth.

Grahek, L. (2004): Halštatska gomila na Hribu v Metliki. Arheološki vestnik, 55. Ljubljana, 111–206.

Guštin, M. (1975): Kronologija Notranjske skupine. Arheološki vestnik, 24. Ljubljana, 461–506.

Guštin, M. (2003): Humke starijeg gvozdenog doba sa nalazišta Nova tabla kod Murske Sobote (Slovenija). V: Bojović, N., Vasić, M. (eds.): Sahranjivanje u bronzano i gvozdeno doba. Čačak, Narodni muzej, 61–68.

Guštin, M., Križ, B. (2007): Lady and her Attire. V: Blečić, M. et al. (eds.): Scripta praeistorica in honorem Biba Teržan. Situla, 44. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 491–503.

Guštin, M., Preložnik, A. (2005): Sajevice. Železno-dobno gomilno grobišče ob Krki. Arheološki vestnik, 56. Ljubljana, 113–168.

Guštin, M., Tiefengraber, G. (2001): Prazgodovinske najdbe z avtocestnega odseka Murska Sobota-Nova tabla. Arheološki vestnik, 52. Ljubljana, 107–116.

Pahič, S. (1966): Arheološko raziskovanje v Mariboru. Časopis za zgodovino in narodopisje, n.v., 2. Maribor, 3–46.

Pahič, S. (1968): Maribor v prazgodovini. Časopis za zgodovino in narodopisje, n.v., 4. Maribor, 9–63.

Pahič, S. (1986): Pradavni časi okrog Razvanja. Časopis za zgodovino in narodopisje, n.v., 22. Maribor, 19–23.

Strmčnik-Gulič, M. (1990): Podoba antične poselitve med vzhodnim Pohorjem in Dravo. Arheološki vestnik, 41. Ljubljana, 135–146.

Strmčnik-Gulič, M. (1992): Razvanje. Varstvo spomenikov, 34. Ljubljana, 290–291.

Strmčnik-Gulič, M. (1999): Rogoza. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, Letno poročilo 1999, Varstvo kulturne dediščine. Maribor, 164–200.

Strmčnik-Gulič, M. (2001): Nova podoba prazgodovinske poselitve na zahodnem obrobju Dravskega polja. Arheološki vestnik, 52. Ljubljana, 117–130.

Strmčnik-Gulič, M., Teržan, B. (2004): O gomili halštatskega veljaka iz Pivole pod Poštelo. Časopis za zgodovino in narodopisje, n.v., 40. Maribor, 217–238.

Tecco Hvala, S., Dular, J., Kocuvan, E. (2004): Železnodobne gomile na Magdalenski gori. Katalogi in monografije, 36. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.

Teržan, B. (1974): Halštatske gomile iz Brusnic na Dolenjskem. V: Guštin, M. (ed.): *Varia archaeologica*. Posavski muzej Brežice 1. Brežice, Posavski muzej Brežice, 31–66.

Teržan, B. (1987): Claus Dobiak, Das Hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. Schild von Steier, Beiheft 1, Graz 1980 (diskusija). *Arheološki vestnik*, 38. Ljubljana, 413–433.

Teržan, B. (1989): Pohorje – prazgodovinski rudarski revir. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n.v., 25. Maribor, 238–260.

Teržan, B. (1990): Starejša železna doba na slovenskem Štajerskem. Katalogi in monografije, 25. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.

Teržan, B. (2001): Die spätbronze und früheisenzeitliche Besiedlung im nordöstlichen Slowenien. Ein Überblick. V: Lippert, A. (ed.): *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78. Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH, 125–135.

Tomedi, G. (2002): Das Hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög. *Die Altgrabungen von 1883 bis 1892*. *Archeolingua*, 14. Budapest, *Archeolingua*.